

Förklara allt med hemslöjd

Fokus den 9 februari 2016

Antagligen är det en mänsklig instinkt att söka efter förklaringar till vad som hänt i vad man gjort. När det börjar ryka ur ugnen är det trots allt troligare att man glömt ta ut brödet i tid än att termostaten lider av fabrikationsfel. Problemet med denna instinkt är att den tyvärr kan leda tanken fel. Att något går åt skogen – eller över förväntan bra – beror allt som oftast inte på att man gjort något speciellt utan på helt andra faktorer.

Ta frågan om att flickors försprång i skolan ökar och att de attraktiva högskoleutbildningarna i allt högre grad är kvinnodominerade. En populär förklaring till detta är att skolans förändrade arbetsätt – den svenska flumpedagogiken, med andra ord – drabbar pojkar särskilt hårt. Förklaringen ter sig inte helt osannolik, om det inte vore för att kvinnorna utbildningsmässigt sprungit förbi männen runtom i västvärlden.

Att förklara globala trender med förhållanden som är specifika för det egna landet är en besvärlig strategi som lätt möter logiska problem. Visst kan den svenska pedagogiken ligga bakom att svenska elever lär sig mindre, men dessa förändringar kan knappast förklara varför Sverige följer den globala trenden mot ett ökat utbildningsgap mellan kvinnor och män. Särskilt besvärlig blir förklaringen när det visar sig att betygsskillnaderna var ännu större för 25 år sedan än vad de är i dag.

Trots sina uppenbara brister går förklaringsmodellen igen på område efter område. Den som enbart följde den infekterade striden om Riksbankens räntepolitik under åren efter finanskrisen kunde lätt få intrycket att den ytterst låga inflationen var något som Riksbanken låg bakom. En historiskt låg inflation verkar dock vara det nya normala och förklaringen till detta står knappast att finna i Riksbankens korridorer. Inte heller förefaller det troligt att de svenska ränteavdragen ligger bakom den globala ökningen av tillgångspriser.

Liknande mönster står att finna på annat håll. Få betraktare kan ha missat att inkomstspridningen ökat under de senaste decennierna. Det är även välkänt att inkomstspridningen minskade tydligt under de första årtiondena efter andra världskriget. Mindre känt är kanske att båda dessa fenomen inträffade i de flesta högt utvecklade länder. Även om nivån på inkomstspridningen skiljer sig från land till land så har de breda trenderna varit likartade och det är därför troligt att de har en gemensam förklaring.

I den politiska debatten söks emellertid ofta förklaringar som grundar sig i det som skiljer landet från omvärlden. Oavsett om inkomstspridningen ökar eller minskar och oavsett om detta välkomnas eller inte så tillskrivs utvecklingen förhållanden som är unika för det egna landet. Det var dock knappast den svenska modellens uppgång som fick inkomstklyftorna att minska i USA och inte heller denna modells fall som där fick dem att öka. Det är inte utan att en dos historiematerialism och en diskussion om produktivkrafternas utveckling ibland skulle vara mer upplysande om samhällsveckenden än en diskussion svenska skatter, företagsklimat och ingångslöner.

Orsaken till att diskussionen kring breda samhällsfenomen lätt blir inåtblickande och provinsial kan naturligtvis bero på bristande kunskap om förhållanden i omvärlden. En annan möjlighet är att både

opposition och regering har anledning att peka på inhemska förklaringar till att det ser ut som det gör. En regering som vill visa sig handlingskraftig kan inte uppgivet visa på omvärlden och att det ser lika illa ut där. Inte heller har man särskilt stark anledning att peka ut gynnsamma globala trender som orsaken till att det går bra. Även om oppositionen har delvis motsatta incitament så kan det vara mer slagkraftigt att peka på den inhemska politikens tillkortakommanden än på vad som händer i omvärlden.

I bästa fall leder försöken att förklara det generella med specifika förklaringar bara till att uppeldade diskussioner i olika tv-soffor slösas bort på meningslösa frågeställningar. I värsta fall leder de dock till att de specifika förklaringarna blir till etablerade sanningar som ligger till grund för faktiska beslut. Att detta inte är lyckat kan nog sägas vara en generell sanning.

För övrigt verkar starka krafter för att avskaffa den »flyttskatt« som infördes för att finansiera sänkningen av fastighetsskatten. Den skattepolitiska normen förefaller vara att det ska löna sig att bo.

Jonas Vlachos, professor i nationalekonomi
Stockholms universitet och Institutet för Näringslivsforskning.